

ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΓΙΑ ΤΟΝ BERNARD SHAW

μεταξύ Alec Clunes Lionel Hale και Wolf Mankowitz

Τό κείμενο αυτό είναι μιὰ μετάφραση τῆς Λούσης Αὐγερινού ἀπ' τὸ περιοδικὸ Le théâtre dans le Monde [Vol. VI, No 1].

LIONEL HALE: Λέγεται ὅτι στὴν Ἀγγλία ἡ φήμη τοῦ Shaw ἔχει πέσει ὕστερα ἀπὸ τὸν θάνατό του. Ἄν αὐτὸ εἶναι ἀλήθεια θὰ θέλατε νὰ μιλήσετε γι' αὐτό;

ALEC CLUNES: Δὲν εἶμαι σίγουρος γι' αὐτό. Τὸ ἔχω διαβάσει συχνὰ στὶς ἐφημερίδες. Ἄλλὰ αὐτὸ εἶναι ἄλλη ὑπόθεση. Γιατί ἔχω ἐπίσης διαβάσει στὶς ἴδιες ἐφημερίδες ὅτι τὰ ἔργα του συνεχῶς ξαναζωντανεύουν. Φυσικὰ ὅταν εἶναι κανεὶς ἀνίδεος νὰ ξαναζήσει τὰ ἔργα τῆς τελευταίας περιόδου - σίγουρα τοὺς κατακρίνουν - καὶ δικαιολογημένα γίνεται ἔτσι. Τὰ γράμματα ποὺ τελευταῖα δημοσιεύτηκαν δείχνουν ὅτι ὁ ἴδιος ὁ G.B.S. ἦταν αὐστηρὸς κριτικὸς τῆς «δεύτερης παιδικῆς ἡλικίας του». Ἄλλὰ τὰ ἔργα τῆς μεγάλης του περιόδου - π.χ. «Ἡ Ἀγία Ἰωάννα» - ἐκτελοῦνται καὶ βρίσκουν κοινὸ ποὺ τὰ καλωσορίζει. Φυσικὰ, μερικὰ ἀπὸ τὰ πιὸ ἐπίκαιρα ἔργα, χάσαν ἓνα μέρος ἀπὸ τὸ ἐνδιαφέρον τους, κι ἔτσι δὲν εἶναι τόσο εὐπρόσδεκτα. Ἄλλὰ αὐτὰ ἀποτελοῦν τὴν μειοψηφία τῶν πολλῶν. Ὅχι, δὲν μπορῶ νὰ συμφωνήσω ὅτι ἡ φήμη του ἔπεσε, ὅπως ὁποτε ὄχι σὲ αἰσθητὸ βαθμὸ.

HALE: Θὰ συμφωνοῦσατε κ. Mankowitz γιὰ τὴν πτώση τῆς φήμης του;

WOLF MANKOWITZ: Συμφωνῶ μὲ τὸν A. Clunes ὅτι εἶναι δύσκολο νὰ πεί κανεὶς πὼς ἡ ὑπόληψή του ἔχει πέσει, γιατί ἡ δημοτικότητά του μὲ τὸ κοινὸ φαίνεται νὰ μένει πλατειὰ καὶ ἔχει καθιερωθεῖ. Στὶς ἐφημερίδες ἡ φήμη τοῦ Shaw εἶναι ἄλλο θέμα. Ὑπάρχει μιὰ ὑγιῆς τάση γιὰ δημοσιογράφους καὶ κριτικὸς νὰ ἐξετάζουν τὸ ἐπιτεύγμα κάθε εἴδους συγγραφέα, πολιτικοῦ, καλλιτέχνη, ἢ ἐπιχειρη-

ματία ποὺ ἔγινε θεσμός, καὶ νὰ τοὺς βρίσκουν κάποια ἀδυναμία. Αὐτὸ εἶναι δίκαιο καὶ λογικὸ. Ὅσο ἀφορᾷ τὰ ἀντικειμενικὰ δραματικὰ ἐπιτεύγματα τοῦ Shaw καμμιά κριτικὴ τοῦ θεάτρου δὲν μπορεῖ νὰ ἀρνηθεῖ τὴν δεξιοτεχνία καὶ ἐπιδεξιότητα μὲ τὴν ὁποία χειρίζεται κάθε ἔργο. Εἶναι ἐπίσης σωστὸ νὰ ἀναπτύξουμε διάφορους θεατρικοὺς τρόπους παρουσίασης τῶν ἀνθρώπων χαρακτήρων, καταστάσεων καὶ προβλημάτων καὶ νὰ κοιτάξουμε τὸν Shaw ἀπὸ τὸ καινούργιο μας θεατρικὸ ἐπίπεδο. Ἡ Ἀγγλία μὲν τώρα ἀρχίζει νὰ συνειδητοποιεῖ ὀρισμένες ἀναπτύξεις τοῦ θεάτρου τῆς Εὐρώπης, ποὺ τάσσεται ἐναντίον τῶν θεατρικῶν μεθόδων τοῦ Shaw.

HALE: Τότε, στὴν πορεία ἐπανεκτίμησης, ποιὸς εἶναι ὁ Shaw ποὺ φαίνεται νὰ ἔρχεται στὴν κορυφή καὶ ποιὸς ὁ Shaw ποὺ βυθίζεται στὸν πάτο;

CLUNES: Ἡ Ἀγία Ἰωάννα νομίζω στέκεται στὴν κορυφή. Τὸ θέμα του δὲν θὰ χάσει τὸ ἐνδιαφέρον του καὶ ὕστερα ἀπὸ πολλὰ χρόνια. (ἐλπίζω ὅτι θὰ γίνει). Καὶ σὰν καθαρὰ λογοτεχνικὸ ἔργο εἶναι ἀριστουργηματικὸ, δείχνει ὅλα τὰ μεγαλύτερά του προτερήματα, τὴν τόλμη καὶ τὴν ἀνθρωπιά του. Τὸ «Καρδιοκαμένο σπίτι» εἶναι ἀκόμη ἐπίκαιρο - σχίζει καρδιές - ἂν ἀσχοληθοῦμε μὲ τὶς σημερινὲς ἐφημερίδες καὶ τὰ ἀπειλητικὰ γεγονότα τοῦ 1959 ποὺ αἰωροῦνται ἀπὸ πάνω μας. Ὁ «Ἄνδρὸς κλῆς καὶ τὸ Λιοντάρι», «Ὁ ἄνθρωπος καὶ τὰ ὄπλα» εἶναι καὶ τὰ δύο ὑπέροχες παραβολὲς αὐτοῦ τοῦ καιροῦ. Καὶ στὰ 2 μποροῦμε νὰ βροῦμε μεγάλη εὐχαρίστηση καὶ νομίζω ὅτι μποροῦμε ἀκόμη νὰ ἐπωφεληθοῦμε ἀπὸ τὸ

μήνυμά τους. Και για άνθρωπο ικανό για πολύπλοκες πνευματικές ασκήσεις, αυτά τα δύο έργα που ανέφερα, πόσο αριστουργηματικά απλά είναι. Ύστερα, όταν ο G.B.S. ήθελε να πει το ίδιο πράγμα, με πιο εύκολονόητο τρόπο, πόσο έξουθενωτικά το εξέταζε. Σκέπτομαι τον «Δόν Ζουάν στην Κόλαση», ή μεσαία κίνηση του «'Ανθρώπου και του υπερανθρώπου» - ο κόρος του - (το κομματάκι που συνήθως αφήνουν απ' έξω). Προφανώς αυτό δεν γράφτηκε για τον άνθρωπο στο δρόμο, αλλά για την μειοψηφία που στοχάζεται. Ούτε μια συλλαβή του δεν μου φαίνεται να έχει χάσει την αξία της. Τα χρόνια που πέρασαν από τότε που γράφτηκε δεν το άφησαν «χρονολογημένο» - το πρόστεσαν στον αριθμό των ανθρώπων που μπορούν να το αγαπήσουν και να το εκτιμήσουν. Η «μειοψηφία» μεγαλώνει σε μέγεθος.

HALE: Όμως παρατηρώ μια δυνατή αξία επιβίωσης σ' αυτό που θα μπορούσες να ονομάσεις οί μικρές και ευχάριστες κωμωδίες, σαν το «Ποτέ δεν μπορείς να ξέρεις», που διατηρούνται στην σκηνή σήμερα με το πνεύμα τους και την τεχνική επιδεξιότητά τους - οί μικρές χωρίς προθέσεις κωμωδίες.

MANKOWITZ: Σίγουρα τα έργα του Shaw που δεν είναι πιά γεμάτα προθέσεις, είναι αυτά που μ'ας πλησιάζουν περισσότερο. Τέτοια έργα είναι καθ' όλοκληρία παρελθόν και δεν είναι πιά ενδιαφέροντα ούτε στην τυπωμένη σελίδα καν. Έργα σαν το «Το Καρδιοκαμένο σπίτι» και «'Αγία 'Ιωάννα» συνεχίζουν να έχουν εφαρμογή στις ανθρώπινες καταστάσεις.

HALE: Τώρα με πάτε σ' άλλο θέμα. Ο Shaw σύμφωνα με τον δικό του όρισμό ήταν ένας σοσιαλιστικός και κοινωνικός μεταρρυθμιστής. Οί προπαγανδιστικοί στόχοι που δέχτηκε, πόσο τον χαλάνε σαν θεατρικό συγγραφέα και καλλιτέχνη;

MANKOWITZ: Δεν τον μειώνουν. Τον έκαναν. Για μένα του Shaw το μεγαλύτερο ενδιαφέρον και αξία είναι σαν μια προπαγανδιστική δουλειά στο θέατρο. Ο Shaw έπαιξε μεγάλο μέρος στη δραστηριότητα αναπτύσσοντας την κοινή γνώμη σ' ένα σημείο που ήταν λιγότερο απολίτιστο, πιο πολιτισμένο, πιο λογικό και πιο ανθρώπινο απ' ό,τι ήταν πριν αρχίσει να γράφει. Κανείς δραματικός ή συγγραφέας δε μπορεί να συνεισφέρει πιο σημαντικά στην κοινωνία, παρά μ' αυτόν τον τρόπο.

HALE: (παραμένει άμιλητος, αλλά αναστενάζει σιγά).

MANKOWITZ: Όμως όταν το προπαγανδιστικό σημείο του Shaw είναι ικανό για επιτεύγματα μέσα σε λίγα χρόνια, από την κοινωνία που της έκανε κήρυγμα, τότε δεν υπάρχει καμιά αξία στα έργα του Shaw, αν συνεχίζουν το κήρυγμα γι' αυτό το ιδιαίτερο σημείο σ' αυτήν την κοινωνία.

HALE: Ακριβώς ποιό έργο θα φέρνατε για παράδειγμα;

MANKOWITZ: Λοιπόν προτείνω το «Το Δίλημμα του Γιατρού» που είναι μια σάτυρα για τους γιατρούς, έχει ν' άντλήσεις μεγάλο νόημα όταν παίζεται σε μια πολιτεία Κοινωνικής Πρόνοιας με δωρεάν ιατρική περίθαλψη.

CLUNES: Τέλος πάντων, δεν θα συμφωνήσω με την θεωρία που γενικά πιστεύουν, ότι όταν ο προπαγανδιστής μπαίνει στην πόρτα τότε ο καλλιτέχνης βγαίνει απ' το παράθυρο.

MANKOWITZ: Υποστηρίζω τον Alec Clunes. Χωρίς τα σπουδαία προπαγανδιστικά στοιχεία του, ο Shaw δεν θα ήταν τίποτα παραπάνω από έναν φαρσέρ, έναν μεγάλο μάγο, κι έναν διασκεδαστικό σαλιμπάγκο των λέξεων. Ο μεγάλος προπαγανδιστικός στόχος του που δίνει του Shaw την υψηλή σπουδαιότητα - όταν έχει υψηλή σπουδαιότητα.

HALE: Αν είναι να συζητήσουμε για υψηλή σπουδαιότητα έρχομαστε στο πιο σημαντικό μου θέμα. Ξέρομε ότι ο Shaw ήταν από ένστικτο αντικληρικός, άλλ' όμως λέγεται ότι ήταν ένας βαθιά θρησκος άνθρωπος. Έτσι είναι;

CLUNES: Οί περισσότεροι από μ'ας σ' αυτήν την χώρα ανήκουν σε μια θρησκεία που παίρνει τ' όνομά της από έναν άνθρωπο που φημίζεται για τις πιο αντικληρικές πράξεις που έγιναν ποτέ.

HALE: Έννοείτε πώς είμαστε Λουθηρανοί;

CLUNES: Όχι διαστραβλώνετε τον άνθρωπο, έννοω τον 'Ιησού Χριστό. Είναι άνοησία να ισχυρίζεστε ότι ένας άνθρωπος δεν έχει θρησκεία γιατί δεν ανήκει στην δικιά σας θρησκεία. Ο Shaw ήταν βαθιά θρησκος.

MANKOWITZ: Με κάθε ευγένεια, δεν καταλαβαίνω καθόλου τι έννοείτε μ' αυτό. Πώς αποδεικνύετε την θρησκεία ή την θρησκευτικότητα του Shaw από το έργο του;

CLUNES: Θεέ μου, πρέπει νά δώσω όρισμό γιά τόν Θεό;

MANKOWITZ: Όχι αλλά θά βοηθοῦσε ἄν μᾶς λέγατε τί εἶναι αὐτό πού βρήκατε θρησκευτικό στό ἔργο τοῦ Shaw.

CLUNES: Ἡ φιλοδοξία τῶν ἀνθρώπων ἀπέναντι σέ μιᾶ συμπεριφορά πού μοιάζει θεϊκή.

MANKOWITZ: Ἀλλά ὁ Shaw ἐπέμενε πῶς προσπαθοῦσε νά τραβήξει τήν προσοχή τῶν ἀνθρώπων σέ μιᾶ πιό ἀνθρώπινη συμπεριφορά.

CLUNES: Σέ μιᾶ πιό ὑπεράνθρωπη συμπεριφορά.

MANKOWITZ: Γιά τοὺς ὑπεράνθρωπους, ὁ Shaw λέει ἀκριβῶς αὐτό: «Μέ τὸ πού εἴμαστε λογικοὶ ἄνθρωποι, μπορούμε νά γίνομε ὑπεράνθρωποι ἄν χρησιμοποιήσομε ὅσο γίνεται καλύτερα τὸ μυαλό μας καί τήν ψυχὴ μας. Χρησιμοποιώντας στραβά τὸ μυαλό καί τήν ψυχὴ, γινόμαστε κατώτεροι ἄνθρωποι».

Όταν ὑποτάσσεται ἡ λογικὴ στόν παραλογισμό, γινόμαστε ἀπολίτιστοι. Ἐνας τέλεια ὀλοκληρωμένος ἄνθρωπος εἶναι ὑπεράνθρωπος. Γιά μένα αὐτὴ ἡ γενικὴ ιδέα γιά τὸν τέλεια πολιτισμένο καί ὀλοκληρωμένο ἄνθρωπο πού εἶναι κατὰ κάποιον τρόπο ὑπεράνθρωπος, δέν ἔχει καμμιά σχέση μὲ καμμιά ιδέα θρησκευτικὴ ἢ ἠθικὴ. Εἶναι μιᾶ βασικὴ ιδέα γιά τὸν ἄνθρωπο σάν ζῶο πού ἀφείλει τὰ ἐπιτεύγματα τοῦ στήν ἄσκηση τοῦ νοῦ καί τῆς λογικῆς, καί στήν ἰκανότητά του νά κυβερνᾷ καί νά καθοδηγῆ τίς φυσικὲς δυνάμεις. Ἐμένα, αὐτὸ μού φαίνεται ὅτι δείχνει τήν καθαρὴ ἀντίθεση κάθε εἶδους μεταφυσικοῦ θρησκευτικοῦ ἐπιχειρήματος.

CLUNES: Μποροῦμε μόνο νά συμφωνήσομε πῶς διαφέρομε σ' ἀπόψεις. Δέν βρίσκω τόση ἀντίθεση. Wolf, εἶπατε «Μέ τὸ πού εἴμαστε λογικοὶ ἄνθρωποι, μπορούμε νά γίνομε ὑπεράνθρωποι, ἄν χρησιμοποιήσομε μὲ τὸν καλύτερο τρόπο τὸ νοῦ καί τήν ψυχὴ μας». Μπορεῖς νά γίνεις ἕνας λογικός ὑπεράνθρωπος ἄν χρησιμοποιήσεις τὸ νοῦ σου ἄριστα. Ἀλλά τὸ εἶδος τοῦ ὑπερανθρώπου πού εἶσαι μὲ τήν καλύτερη χρῆση τῆς ψυχῆς σου εἶναι κάτι πολὺ περισσότερο ἀπ' αὐτό - πάνω ἀπ' τὴ λογικὴ. Π.χ. τὸ καμπαναριὸ τῆς ἐκκλησίας εἶναι πολὺ, πολὺ περισσότερο ἀπ' τὰ λογικά θεμέλια πάνω στὰ ὁποῖα χτίστηκε.

Ἐ Shaw ἦταν ὀρθολογιστής, ναί. Ἀλλά ἦταν κάτι ἀκόμη περισσότερο ἀπ' αὐτό - ἦταν καί

μυστικιστής. Ναί, καί κάτω στήν γῆ, ἀλλά καί ψηλά στόν οὐρανό.

HALE: Βρίσκετε κανένα πνεῦμα μυστηρίου στόν Shaw;

CLUNES: Ναί, ἕνα ἀπέραντο πνεῦμα μυστηρίου. σέ ζωντανές στιγμὲς διαφόρων ἔργων, ἀλλά περισσότερο στόν γενικὸ χαρακτήρα τῶν ἔργων. Ἡ Ἁγία Ἰωάννα. Θυμᾶμαι τὴν Ἁγία Ἰωάννα σάν μιᾶ συμμαχία. Ἄν ἡ Ἁγία Ἰωάννα πετυχαίνει σάν τὸ πορτραῖτο μιᾶς ἰδιαίτερης γυναίκας, σίγουρα εἶναι ἕνα δημιούργημα ὄχι λογικό, πού μὲ τὸ πνεῦμα θριαμβεύει στό δίκαιο δικαστήριο τῶν ὀρθολογιστῶν ἀνθρώπων.

HALE: Ὁ ἴδιος ὁ Shaw θά συμφωνοῦσε. Μέ τόσες πολλὲς λέξεις φανταζόταν τὴν Ἁγία Ἰωάννα σάν ἕναν θρίαμβο, ὄχι τοῦ μυστηριώδους ἢ τοῦ θρησκευτικοῦ πάνω στήν λογικὴ, ἀλλά σάν τὸν θρίαμβο τοῦ Προτεσταντισμοῦ στόν Καθολικισμό.

MANKOWITZ: Καί σάν τὸν θρίαμβο τοῦ ὀρθολογιστικοῦ Προτεσταντισμοῦ στόν παράλογο Καθολικισμό.

CLUNES: «Ἐξάντλησα τὸν ὀρθολογισμό ὅταν τελείωσα τὴν δευτέρη νουβέλα μου στὰ 24 χρόνια μου καί θά εἶχα φτάσει σ' ἕνα θανάσιμο σταμάτημα, ἄν δέν εἶχα προχωρήσει σέ μιᾶ καθαρὰ μυστικιστικὴ σύλληψη». Αὐτὰ εἶναι τὰ ἴδια τὰ λόγια τοῦ Shaw, πού ἔγραψε σ' ἕνα γράμμα - ὄλα γιά τὴν Ἁγία Ἰωάννα - στήν ἡγουμένη τοῦ Stanbroak. Τὰ γράμματα δημοσιεύτηκαν μόλις πρὶν λίγο καιρὸ. Συνεχίζει λέγοντας «Ἔτσι ἴσως νά κατάστρεψα τὸν ἐγκέφαλό μου, ἀλλά ἡ ἔμπνευση ἀναπλήρωσε τὸ κενὸ αὐτὸ καί συνέχισα καλύτερα ἀπὸ ποτέ». Καί φυσικά, ἔτσι ἔγινε. Σάν ὑπόβαθρο, ἕνα συγκεκριμένο γεγονός θά μᾶς ὀδηγήσει στήν ἐπόμενη ἐρώτηση: Ὁ Shaw μεγάλωσε αὐστηρὰ σέ μιᾶ οἰκογένεια Προτεσταντῶν στήν Ἰρλανδία. Δέν ἦταν μόνο Πουριτανός, ἀλλά βασανίστηκε μὲ τὸν Πουριτανισμό του. Αὐτό, κύριοι, μᾶς φέρνει στίς γυναῖκες. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι ὁ Ἰρλανδέζικος Πουριτανισμὸς τοῦ Shaw τοῦ ἔκανε ἀδύνατο νά ζωγραφίσει μιᾶ εἰκόνα τῶν σχέσεων μεταξύ ἄντρα καί γυναίκας.

CLUNES: Ἡ λέξη «ἀλήθεια» εἶναι δύσκολη. Ἄν διαλέγετε τὴν λέξη «ἀλήθεια» γιά νά τ' ἀγκαλιάσετε ὄλα...

HALE: (σκεφτικά). Ἡ σχέσηη μεταξύ άντρα και γυναίκας πρέπει να τὰ περιλαμβάνει όλα.

CLUNES: Ἡρεμήστε. Ἄν λοιπόν ἡ λέξη «ἀλήθεια» σημαίνει τὸ «γενικὸ καὶ ἀπόλυτο», τότε ὁ Shaw μοιάζει με ὄλους τοὺς ἄλλους συγγραφεῖς· δὲ μπορεῖ να μᾶς δώσει ὄλη τὴν ἀλήθεια, μπορεῖ να μᾶς δώσει τὴν ἀλήθεια μόνο με τὴν προσωπικὴ του ἄποψη γιὰ τὴν σχέσηη τοῦ άντρα με τὴν γυναίκα. Ἡ ἄποψη τοῦ Shaw ἦταν παράξενη καὶ ἀτομικὴ, ἀλλὰ ὄχι δυστυχῆς.

MANKOWITZ: Σκέπτομαι τὴν Candida, ποὺ εἶναι ὁ πιὸ πειστικὸς γυναικεῖος χαρακτηῖρας ποὺ δημιούργησε ποτὲ συγγραφέας στὴν ἐποχὴ μου. Ἡ σχέσηη τῆς Candida με τοὺς 2 άντρες στὸ ἔργο εἶναι τελείως αὐθαίρετη, χαριτωμένη, πληκτικὴ, ἐρεθιστικὴ καὶ καθόλου ρεαλιστικὴ. Σχεδὸν ὄλοι τους εἶναι ἀνολοκλήρωτα μηδενικά. Τὴν αἰτία τὴν βλέπω ὄλοκάθαρα - ὁ παραλογισμὸς τῶν άντρῶν ἦταν κάτι ποὺ ὁ Shaw, σάν άντρας ποὺ ἦταν, τὸ ἤξερε πολὺ καλά· ἀλλὰ ὁ παραλογισμὸς τῶν γυναικῶν ἦταν κάτι ποὺ ὁ Shaw ἔβρισκε τόσο τρομερὰ παράξενο, ὥστε δὲν μπόρεσε να τὸ πλησιάσει. Ποτὲ δὲν ἔκανε καμμιά προσπάθεια γιὰ μιὰ ἀντικειμενικὴ ἐκτίμηση τῶν αἰσθημάτων τῶν γυναικῶν στὴν κοινωνία μας. Ὅσο γιὰ τὸ πόσο οἱ προσωπικὲς σχέσεις τοῦ Shaw με τὶς γυναῖκες ἦταν εὐτυχισμένες, δὲν νοιάζομαι. Νομίζω ὅτι θὰ εἶχαν ἐνδιαφέρον μόνον στὶς σχέσεις τους γιὰ τὴν δουλειὰ του.

HALE: Στὴν ἰδιωτικὴ του ζωὴ, τὸ πάθος τοῦ Shaw γιὰ τὶς γυναῖκες ἐκδηλωνόταν περισσότερο ἀπ' ὄλα πάνω στὸ χαρτί. Τώρα νομίζω ὅτι αὐτὴ ἡ προσωπικὴ του στάση ἀπέναντι στὶς γυναῖκες χρωματίζει τὰ ἔργα του.

MANKOWITZ: Ναί, πραγματικά. Αὐτὸ εἶναι σχετικὸ. Αὐτὸ σήμαινε ὅτι στὴν ζωὴ του ὁ Shaw δὲν ἦταν καθόλου ἐξοπλισμένος γιὰ να συναντήσῃ τὸν παραλογισμὸ τοῦ γυναικεῖου πάθους. Ὁ Shaw βρίσκει τὸ πάθος ὄλων τῶν ἀνθρώπων ἀηδιαστικὸ, ἀπολίτιστο, ἢ σχετικὸ με κάθε ἄποψη μιᾶς ἰδανικῆς κοινωνίας.

CLUNES: Ἐγὼ θάλεγα ὅτι ἦταν ἀπεριόριστα ἐξοπλισμένος γιὰ να ἀντιμετωπίσῃ τὸν παραλογισμὸ τοῦ γυναικεῖου πάθους - τὸν ἐμπόδισε ἀπὸ τὸ να ἀναμειχθῆ στὴν δουλειὰ του, καὶ μάλιστα με μεγάλη ἐπιτυχία. Ἐκανε τὴν γυναίκα του πολὺ εὐτυχισμένη καὶ ἦταν ἀρκετὰ παράλογος γιὰ να τῆς ἐπιτρέψῃ να τὸν

κάνει κι' αὐτὸν εὐτυχισμένο - με τὸν τρόπο τῆς. Ἴσως να μὴν ἦταν σχέσεις ποὺ θὰ μπορούσε κάποιος ἀπὸ μᾶς να χαρακτηρίσει σάν «ὄλοκληρωτικὰ» ἱκανοποιητικὲς. Πάντως, πέτυχαν καὶ γι' αὐτὸν καὶ γι' αὐτὴν καὶ γιὰ μᾶς. Δὲ νομίζω να ἦταν ἐνάντια στὸ πάθος, ξέρετε - νομίζω ὅτι ἦταν μιὰ ἀντίδραση ἀναπόφευκτη καὶ ἀναγκαῖα ἐνάντια στὸν Βικτωριανὸ συναισθηματισμὸ τοῦ πάθους - καὶ ὄλες τὶς ἀηδιαστικὲς σπατάλες ὅπου ὀδήγησε. Καὶ πόσο συναρπαστικὰ καὶ κεφάλτα ἔγραψε γι' αὐτὴν τὴν πλευρὰ τῆς γυναίκας, ἢ ὅποια εἶναι (ἢ ἦταν) - ἢ εἶναι - ἀνθρωποάντρῶν, καὶ ἐμποδίζει ἀπειλητικὰ τὸν άντρα ἀπὸ τὸ να τελειώσει τὸ ἔργο του.

MANKOWITZ: Γιὰ ὄσους ἀπὸ μᾶς ποὺ ἀναγκάστηκαν ν' ἀντιμετωπίσουν αὐτὸ τὸ πρόβλημα, «Ὁ ἀνθρώπος καὶ ὁ Ὑπεράνθρωπος» εἶναι μιὰ Βίβλος με λεπτὸ πνεῦμα. Ἀλλὰ ἐξωτερικὰ αὐτὸ τὸ θέμα γιὰ τὴν ἀλληλεπίδραση τῆς γυναίκας, δὲν νομίζω ὅτι ὁ Shaw εἶναι μιὰ μεγάλη ἀρχὴ. Δὲ δημιούργησε κανένα γυναικεῖο χαρακτηῖρα ἀξιόπιστο στοὺς συνανθρώπους τῆς, ἐξαιρεση ἀποτελεῖ ἴσως ἡ Ἁγία Ἰωάννα.

HALE: Τότε συμφωνοῦμε ὅτι κανένα ἔργο του δὲν παρουσιάζει ἕναν άντρα καὶ μιὰ γυναίκα μαζί, ὥστε να μᾶς δώσει τὴν ἀκριβῆ ἰδέα τῆς ἰσορροπίας τῶν φύλων;

MANKOWITZ: Φυσικά, ποτὲ δὲν παρουσιάζει μαζί ἕναν άντρα καὶ μιὰ γυναίκα σὲ καθαρὰ σεξουαλικὴ κατάσταση. Ἡ ἰδανικὴ γυναίκα τοῦ Shaw εἶναι μιὰ Candida, ἢ μιὰ Vivie στὸ «Τὸ ἐπάγγελμα τῆς κας Γουῶρρεν». Εἶναι πάντα μιὰ γυναίκα ποὺ ὀργανώνει τοὺς άντρες γιὰ τὸ γενικὸ καλὸ, μιὰ διοικητικὴ γυναίκα ποὺ ἀποφεύγει τὶς στενὲς σχέσεις με τοὺς άντρες ποὺ ὀργανώνει. Ὁ Shaw προφήτευσε τὴν διοικητικὴ ἐπανάσταση στὸ σεξουαλικὸ ἐπίπεδο. Στὴν διοικητικὴ ἐπανάσταση τοῦ Shaw, ὄλοι οἱ διοικητὲς ἦταν γυναῖκες.

HALE: Ὅπωςδὴποτε, ὁ Shaw ἦταν μιὰ ἀντιλογία. Ὅπως εἶπατε ἦταν ἕνας σοβαρὸς φιλόσοφος ποὺ θὰ μπορούσε να πέσει στὸ ἐπίπεδο τῶν ἀστείων ἐνὸς κλόουν. Ἀκόμη ὑπάρχει μιὰ ἀξιοσημείωτη ἀντίφαση στὰ τελευτὰ του χρόνια. Αὐτὸς ὁ ἀνθρωπιστὴς καὶ δημοκρατικὸς Shaw παράδοξα θαύμαζε τοὺς δικτάτορες ὅπως τὸν Μουσσολίνι καὶ τὸν Στάλιν. Μποροῦμε να τὸ ἐξηγήσωμε;

MANKOWITZ: Σύμφωνα με τους δρους του 20ου Κογκρέσου...

CLUNES: (άσυγχώρητα). Είναι καιρός να μεγαλώσετε, τέλος πάντων.

MANKOWITZ: (σταθερά). Σύμφωνα με τους δρους του 20ου Κογκρέσου, ο Shaw αντιπροσώπευε κι αυτός το σφάλμα και την λατρεία του ατόμου. 'Η ματαιότητα του Shaw ή γνώμη του και ή φιλοδοξία του να είναι ένας προφητικός άμφισβητητής είχαν πολύ στοιχειώδη ανθρώπινη αδυναμία. Αυτή ή λατρεία του ατόμου είχε αντανάκλαση στους άλλους μεγάλους ατομικιστές του 20ου αιώνα, στον Μουσσολίνι και τον Στάλιν. 'Αρχηγοί σαν αυτούς συγκρατούν μιá κοινωνία' γιατί μιá κοινωνία δέν μπορεί ν' αναπτυχθεί ελεύθερα αν διευθύνεται και ελέγχεται από ένα μόνο άτομο. Αυτό το περιορισμένο άτομο, επειδή Νομίζω, πώς ο Shaw, αισθάνεται βαθιά το γεγονός ότι αν και μπορούσε να δει με διαύγεια τόσο πολλά προβλήματα, και τις λύσεις τους το ίδιο και αυτός ακόμη, επειδή ήταν άνθρωπος θά πέθαινε. Προαιστώθηκε αυτό το συναίσθημα στο έργο του «'Η επιστροφή στην Μαθουάλα». Γιατί έπρεπε ή μεγάλη ευφυία με τα διαπεραστικά μάτια κλειστά να σβήσει όπως μιá φτωχή ευφυία με τυφλά μάτια; 'Ο Shaw απέτυχε στο να έρμηνεύσει το μάθημα του γε-

γονότος ότι ο Shaw όπως ο Μουσσολίνι και ο Στάλιν, ήταν απλώς ένας άνθρωπος.

CLUNES: Για την ανθρωπότητα, ή τραγωδία με τον Μουσσολίνι και τον Στάλιν δέν είναι το ότι πρέπει να πεθάνουν αλλά το ότι ζήσαν. Με τον Shaw, ή τραγωδία της ανθρωπότητας δέν είναι το ότι ο Shaw, έζησε, αλλά το ότι πέθανε. 'Ο θαυμασμός του για τους δικτάτορες προέρχεται από την υπόθεση της καλής και λογικής του φύσης, πώς αυτοί οι δικτάτορες θά ήταν αγαθοεργοί στην πράξη όσο ήταν κι αυτός αγαθοεργός δικτάτορας στην σκέψη.

MANKOWITZ: 'Ακόμη, ή ιδέα πώς κάθε άνθρωπος μπορεί να παραμείνει καλοκάγαθος σε μιá θέση απόλυτης δύναμης, είναι βλαβερό για την όλότητα του Πουριτανικού πνεύματος που είναι ένα πολύ σημαντικό μέρος του Shaw και της Βρετανικής πνευματικής παράδοσης. Την τελευταία στιγμή δέν μπόρεσε να διαβάσει το μάθημά του. Είναι ένας από τους περιορισμούς που κάνουν τον Shaw ανθρώπινο. Γι' αυτό - για να φτάσουμε εκεί που αρχίσαμε αυτήν την συζήτηση - μās είναι απαραίτητο να τον ανεβάσουμε ψηλά από το βάθρο του για μιá στιγμή, και να εξετάσουμε τις βάσεις του. 'Ας τον αφήσουμε να παραμείνει - ένας άνθρωπος κι ένας μεγάλος συγγραφέας, και όχι να γίνει ένας αποτεφρωμένος θεσμός.